

בין ישראל לעמים לעתיד לבוא: ארבעה מודלים בנבואות אחרית הימים

שראל רוזנבלט

מבוא: תמונת-על של הסיפור התנ"כי

רבות מנבואות אחרית הימים כוללות עיסוק במצבן של אומות העולם ביחס לישראל, לאמונה בה' ולבשורת הגאולה ואינן מוגבלות למצבו הפנימי של עם ישראל.

נדמה כי במובן זה אפשר להצביע על מבנה-על היסטורי-ספרותי של התנ"ך כולו. נקודת הפתיחה של התנ"ך היא אוניברסלית שהלוא אדם הראשון היה אביהם של כל בני אנוש. הבחירה באברהם היא שינוי משמעותי ברצף הסיפור מפני שהיא ממקדת את המבט באדם אחד ולאחר מכן בעם אחד שיש לו ברית ייחודית עם בורא עולם.

* הרב שראל רוזנבלט הוא עמית מטעם מרכזי ז"ל וד"ר מוניקה תבדל"א כץ ב"בית מדרש לישראל והאנושות" וראש הכולל ע"ש שטראוס בישיבת "אור תורה מחניים".

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

בכואנו לנבואות אחרית הימים, המפתח של הסיפור מתרחב כצמרת עץ מלבלב - אצל רוב ככל נביאי ישראל - ושוב הפרספקטיבה האוניברסלית חוזרת לקדמת הבמה. תוכנה זו מחדדת עוד יותר את הייעוד האוניברסלי הניתן לאברהם אבינו להיות ברכה לכל משפחות האדמה.

במהלך הסיפור התנ"כי עם ישראל פוגש גויים רבים אך על פי רוב מדובר במפגשים כפויים עם עמים ילידי הארץ או עם אויבים הבאים מרחוק - והמוקד העיקרי עודנו עם ישראל. בניגוד לכך, בנבואות אחרית הימים מופיעים הגויים בתמונות הגאולה כחלק מייעודו הגדול של עם ישראל ושל המין האנושי בכללו. אפשר שבדברי הנביאים השונים מצויות נקודות מבט שונות על טיב היחסים הדתיים והפוליטיים בין ישראל לשאר האומות, ובין אותן אומות לקב"ה, אך אי אפשר להתעלם מכך שבעבור כל הנביאים זוהי סוגיה חשובה ומשמעותית בתמונה הגדולה של הגאולה השלמה.

דומה כי די בעצם ההצבעה על תופעה זו כדי להיווכח במהפכה הגדולה שמבקש התנ"ך לחולל בעולם. בניגוד לתפיסה האלילית, שהיא במהותה לוקאלית וממילא גם נתונה תמיד במאבק בין אלים ובין עמים, התנ"ך חותר למבט אוניברסלי על כלל המין האנושי - כחלק מחזון עולמי שאחריתו שיתוף פעולה או שלום בין עמים שונים כביטוי של דעת ה' בעולם. תפיסה זו היא תולדתה של אמונת הייחוד ושל ראיית האדם כנברא בצלם אלוהים.

מתוך שלל המקורות העוסקים באומות העולם באחרית הימים וביחסיהן עם ישראל, נתמקד במקורות העוסקים במקומן הדתי של אומות העולם - היינו הקשר שלהן לאלוהים, לתורה, לירושלים ולבית המקדש - לעתיד לבוא.

נביאים שונים מתארים תמונות שונות של אחרית הימים, בפרט בשאלת מקומן של אומות העולם בתוך החזון הנבואי. האם לעתיד לבוא תתקיים שותפות או אחדות בין אומות העולם לישראל או שמא תהיה הידרכיה ברורה ביניהם? האם התהליך הגאולי יתרחש מתוך מלחמה והכנעה או מתוך התקרבות רוחנית של הגויים לדבר האלוהים

בין ישראל לעמים לעתיד לבוא: ארבעה מודלים בנבואות אחרית הימים

היוצא מירושלים? האם בית המקדש יהיה המרכז היחיד והבלעדי של עבודת ה' על פני הגלובוס?

בדברים הבאים ננסה למפות את המגמות השונות הצפות ועולות מתוך מגוון נבואות העוסקות בכך ולהעמיק במגמות אלו. כדי למפות את הנבואות השונות, גם אם באופן חלקי, ננסה לאפיין תמונות שונות באשר לחזון אחרית הימים: (1) התמונה ההיררכית אל מול התמונה השיתופית; (2) התמונה הריכוזית אל מול התמונה המבוזרת; (3) תמונת ההכנעה אל מול תמונת ההארה והשלום. עוד נבקש לבחון מהו היחס בין הנבואות השונות ואם אלו מגמות משלימות או חולקות.

התמונה ההיררכית אל מול התמונה השיתופית

בתמונה הנבואית ההיררכית עם ישראל ניצב לעצמו באופן נברל ומובחן מכל מי שאינו שייך לעם ישראל. תפיסה היררכית זו באה לידי ביטוי באופנים שונים. על פי הנביא יחזקאל, המרחב המקדשי סגור לנוכחים ורק יהודים רשאים לבוא בשעריו [8]: "כָּל בֶּן נֶכֶר עָרַל לֵב וְעָרַל בֶּשֶׂר לֹא יָבֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכֹל בֶּן נֶכֶר אֲשֶׁר בָּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". בנבואת ישעיהו, טיב היחסים ההיררכי הוא של שיתוף פעולה והשלמה בין אנשי המעשה לאנשי הרוח [6]: "וְעִמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צְאֲנָכֶם וּבְנֵי נֶכֶר אֶפְרַיִם וְכַרְמִיכָם". ישעיהו [1] וזכריה [11] מועידים לעם ישראל תפקיד של הוראת תורה לבאי עולם ואף עמדה של שופטים המוכיחים עמים רבים.

נשים לב כי כל הנבואות הללו אינן מדברות על התברלות וניכור; אדרבה, הן מעידות על קשר הדוק בין ישראל לאומות העולם. אלא שהצמיאות האנושית בנבואות אלו סובבת סביב מרכז הקיים בארץ ישראל ומועידה תפקידים שונים לעם ישראל על פני יתר העמים. נדמה שכיוון זה אינו נובע רק מהכרה בשונות האנושית ובכך שלכל עם ולשון תפקיד שונה, אלא הוא נגזרת של מערכת יחסים היררכית הנובעת מקדושתם של ישראל או מחוכמת התורה אשר בקרבם. במובן זה, חזון אחרית הימים מתאר את הצלחתו של

עם ישראל לשמש בתפקידים משמעותיים ומרכזיים בכלכלה הרוחנית העולמית וכן ששאר אומות העולם יכירו בכך וייענו בחיוב למבנה הרוחני-פוליטי הזה.

התמונה השיתופית של אחרית הימים מציגה מציאות חיים כמעט הפוכה. בתמונה זו, מתעמעם הקו המבדיל בין ישראל למי שאינם ישראל - בתחום העבודה הדתית והעמידה לפני ה' - אם במידה רבה אם במידה מועטת. מגמה זו איננה עניין אגבי אלא היא עצמה בשורת הגאולה. על פי ישעיהו [5], הקב"ה מזמין את הנוכרים לירושלים למסמס את תחושת ההיבדלות מעם ישראל ("וְאַל יֹאמַר בֶּן הַנֶּכֶר הַנִּלְוָה אֵל ה' לֵאמֹר הַבְּדִיל יַבְדִּילֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ") ולהיות חלק מקהילת הקודש המשרתת אותו ("וּבְנֵי הַנֶּכֶר הַנִּלְוִים עַל ה' לְשִׁרְתוֹ וְלֹא־הִבֵּה אֶת שֵׁם ה' לְהִיּוֹת לוֹ לְעִבְדִּים").¹ כל זה משום שביתו של ה', "בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים".

לא זו אף זו. תמונת העולם המתוארת בנבואת צפניה [9] איננה רק הזמנה של הגויים אל המקדש אלא יצירת שותפות עמוקה. הגאולה מתוארת כמצב שבו "אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה לְקִרְא כָּלֶם בְּשֵׁם ה' לְעִבְדוֹ שְׂכָם אָחַד". על פי הגמרא, פסוק זה מתאר מצב אידיולי שבו "כולם גרים גרורים לעתיד לבוא";² כלומר הגויים יזנחו את פסיליהם ויבקשו לעבוד את ה' כגרים יחד עם ישראל. כאן מופיעה הגאולה כמאורע המוחק את אחד המרכיבים המפרידים המובהקים ביותר: השפה. אירוע זה מחזיר אותנו לסיפור המקראי על מגדל בבל: שם פיזור האנושות לכל קצוות תבל החל בבלבול השפה כדי שאיש לא יבין את שפת רעהו. זהו הסיפור אשר מטרים את בחירתו של אברהם על פני כל יושבי תבל. והנה, בעת הגאולה הבחנות אלו כמו סיימו

1. מי הם אותם "בני הנכר" המוזכרים בפסוקים אלו? במדרש רבה (שמות יט) וכן מרש"י במקום משתמע שמדובר בגרי צדק. אולם לפי פירוש האלישיך מדובר על גויים ממש. פרשנות זאת נתמכת לענ"ד בפשטי המקראות, שהרי פסוק ב מדבר על "אנוש" ו"בן אדם" ומיד בפסוק ג פונים לעסוק ב"בן הנכר" ובהמשך הנבואה נחתמת בפסוק "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים".

2. עבודה זרה כד ע"א.

בין ישראל לעמים לעתיד לבוא: ארבעה מודלים בנבואות אחרית הימים

את תפקידן ואפשר לאחד מחדש את כל האנושות תחת שפה אחת שתביא לעבודת ה' משותפת - "שָׁכֶם אֶחָד".³

התמונה הריכוזית אל מול התמונה המבוזרת

השאלה אם מצב העניינים באחרית הימים יהא ריכוזי או מבוזר איננה נסכה על טיב היחסים בין ישראל ואומות העולם אלא על מרכזיותם, הגיאוגרפית והרוחנית, של ירושלים, בית המקדש ואלוקי ישראל. תמונת העולם הריכוזית באה לידי ביטוי בנבואת זכריה [10]: "וְכָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת ה' צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלַם וְלַחֲלוֹת אֶת פְּנֵי ה'". בנבואה אחרת בזכריה [11] נקראים הגוים לעלות לירושלים כדי לחוג את חג הסוכות - ובזאת תיבחן נאמנותם "לְמַלְכֵהּ ה' צְבָאוֹת". תמונה זו עשויה להיות בעלת אופי היררכי כמו אצל יחזקאל [8] אך גם שיתופית כמו בישעיהו [5]. המשותף לשניהם הוא הוויתור הגדול של אומות העולם בעת הגאולה: ויתור על ההגמוניה הדתית שלהם שבאה לידי ביטוי בראיית ירושלים כמרכז המקודש בעולם. במילים אחרות, לחזון האוניברסלי-שיתופי של ישעיהו, שבית המקדש יהפוך להיות בית תפילה לכל העמים, ישנו גם צד שני. מרכזיותה של ירושלים שוללת את היכולת של כל אחת מן הדתות לטעון לבלעדיות - ואפילו למרכזיות פולחנית - באחד מן המרכזים שאינם ירושלים.

תמונת המצב המבוזרת עשויה להיות אולי המפתיעה ביותר מנקודת מבט תנ"כית שכן נבואות אלו עוסקות באי-מרכזיותם - או ליתר דיוק: אי-בלעדיותם - של עם ישראל וירושלים במציאות

3. כך מפרש המהרש"א את הפסוק ומוסיף שכולם ידברו בלשון הקודש: "לפי שבתחלת ישובו של עולם במעשה דור הפלגה שהיה להם שפה אחת בלשון הקודש ובאו למרוד על ה' בלבד להם אותו לשון הקודש אמר כבאן כי אז שיחזרו העובדי כוכבים למוטב לעבוד ה' יהפך להם שפה ברורה שהוא לשון הקודש כי כל הלשונות אינם שפה ברורה נקראו לעז לגבי לשון הקודש" (מהרש"א, חידושי אגדות, עבודה זרה כד ע"א).

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

האוטופית. על פי נבואת מיכה [2], באחרית הימים אכן יגיעו עמים רבים להר בית ה' אולם בניגוד לנבואת צפניה [9], שלפיה באחרית הימים תהא אחידות בשפה שתוביל לאחידות דתית, נבואת מיכה מנבאת דווקא ההפך: "כִּי כָל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיו וְאֲנַחְנוּ נִלְךְ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד". מפשוטו של מקרא ניתן להבין כי אין כאן ביקורת שלילית על בני אומות העולם על שאינם נשארים סביבות ירושלים. לפי נבואה זו, העלייה לירושלים היא אומנם שיא אך לאחריה כל עם חוזר לכיתו ולעבודתו הדתית מתוך המטען שספג ולמד בהר ה'.

גרסה אחרת של האפשרות המבוזרת נמצאת בנבואת ישעיהו [3]:

בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַה' בְּתוֹךְ אֲרֶץ מִצְרַיִם וּמִצְבֵּה אֶצֶל גְּבוּלָהּ לַה' [...] בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיהָ לְמִצְרַיִם וּלְאֲשׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: אֲשֶׁר בָּרְכוּ ה' צְבָאוֹת לְאֹמֶר בְּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יְדֵי אֲשׁוּר וּנְחַלְתִּי יִשְׂרָאֵל.

בנבואה זו מתואר שהגויים יעבדו רק את ה' ולא בשיתוף אולם ירושלים, איננה המרכז הפולחני היחיד. גם בארץ מצרים, ולא רק בירושלים, יהיה מזבח לה'. המודל ההיסטורי של עם נבחר מקבל תצורה חדשה ושותפות בו יחד עם ישראל שתיים מהאימפריות הגדולות של התקופה:

4. אכן לפי רש"י, רד"ק ופרשנים נוספים כוונת הפסוק היא להצביע על העבר - כלומר לאורך ההיסטוריה העמים הלכו בשם אלוהיהם ואילו כעת בעת הגאולה כולם זונחים את עצביהם ועובדים אך ורק את הקב"ה. אולם האלשיך (תהילים קב, כג) מפרש שהנביא מתאר את המצב בזמן הגאולה. הצעתנו כאן עשויה לחבר בין פסוקים אלו למסורת קבלית המצויה בפירושו רמב"ן על התורה (ויקרא יח, כה) ובספר הזוהר (ראו זוהר חדש, תיקונים, צו ע"ב) שלפיה ישנם מעין "ממונים שמימיים" על כל אחת מן האומות וכל אחד מהם כפוף לקב"ה; ורק עם ישראל נמצא בקשר תמידי ובלתי אמצעי עם הקב"ה. אפשר להציע שתפיסה זו מוצאת את דרכה בהלכה במסורת ההלכתית שלפיה הגויים אינם מזהרים על "השיתוף" (ראו תוספות, בכורות ב ע"ב, ד"ה שמא; רמ"א, אורח חיים, סימן קנו).

בין ישראל לעמים לעתיד לבוא: ארבעה מודלים בנבואות אחרית הימים

מצרים ואשור. זאת ועוד, מצרים נקראים כאן "עַמִּי" ואשור "מַעֲשֵׂה יָדַי"; אלו שני ביטויים שעד הנה היו שמורים לעם ישראל בלבד. גם הנביא מלאכי [12] מתאר מציאות שבה העולם כולו מלא במזבחות שבהם מקטירים "מִנְחָה טְהוֹרָה" לה' והרי זה מעיד על כך ש"גְדוֹל שְׁמֵי בְּגוֹיִם אָמַר ה' צְבָאוֹת".⁵

תמונת ההכנעה אל מול תמונת ההארה והשלום

מתח נוסף השורר בין הנבואות השונות קשור לטיב התהליך שיביא לאותו חזון אחרית הימים. מן הצד האחד אנחנו יכולים למצוא את תהליך ההכנעה ברמות מלחמה גדולה ואסונות טבע משונים שיביאו בכוח את אומות העולם להכיר במלכות ה' ובמרכזיותה של ירושלים. כך אנחנו מוצאים למשל בנבואת זכריה [11] המתאר מלחמה עולמית גדולה שתיערך בירושלים ותוכרע על ידי ניסים משדדי מערכות כדוגמת רעידת אדמה, בקיעת הר הזיתים לשניים, אור גדול שיאיר בלילה ועוד. אלו שיצליחו לשרוד את המלחמה יקבלו בעל כורחם את מלכות ה'. גם המשך נאמנותם לקב"ה יתקיים בצל איום גדול בדמות מגפה ובצורת. כאן, המסע לעבר אחרית הימים כרוך אפוא בהכנעה. לעומת זאת, בנבואת ישעיהו [1] (וכן בפרק יא) אין תיאורי מלחמה והכנעה אלא אדרבה תהליך של הארת דעת אלוקים שתתגלה בעולם על ידי הוראת התורה ובקשת הצדק. רוח ה', רוח חוכמה ובינה, רוח גבורה, דעת ויראת ה' תנוח על צאצא מבית דוד ומעלותיו ופועלו למען הטוב והצדק יישמעו בעולם. בתיאור אחר, מציין תצא תורה ואומות העולם ייענו לכך ויבקשו לעלות לירושלים לעמוד לפני ה', ללמוד מתורתו ולהישפט בחוכמתו. כאן, לא רק שהתהליך לא נולד מכוח והכנעה אלא שגם תוצאותיו לא מנבאות רק על קבלת מלכות

5. לפסוקים במלאכי חשיבות נוספת בכך שהם אינם מדברים על העתיד אלא על ההווה. אנו יודעים כי מצב העולם בזמן הנביא היה שרבים מעמי הארץ לא עלו לבית המקדש ולא באו ללמוד תורה בציון ובכל זאת מלאכי רואה בעבודתם הדתית חלק מהגדלת שם ה' בעולם. וכן משמע מדברי הגמרא (מנחות ק"ע א').

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

ה' אלא על סדר פוליטי-עולמי חדש - בדמות חיסול הנשק וכלי המלחמה ומציאות של שלום עולמי וקוסמי.

נבואות שונות: הבחירה בידינו

לאחר שהצגנו את התמונות השונות של נבואות אחרית הימים, עלינו לדרון ביחס ביניהן. מבחינה מתודולוגית, ניתן לצעוד בשני כיוונים. כיוון אחד יבקש לאחד ולפְּשֵׁר בין המקורות השונים כדי להציג תמונה אחת. לאפשרות זו יתרון מסוים מבחינה תיאולוגית, שכן היא מאפשרת הבנה אחדותית של רצון ה', כלומר ישנה תוכנית אלוֹקית ברורה ואחידה כיצד ייראו ימי אחרית הימים ועלינו לעמוד עליה. את הפערים הברורים בין הנבואות השונות ובין נביאים שונים ניתן יהיה להסביר בהתאם לאופי נבואתו של הנביא כפי שנאמר בגמרא (סנהדרין פט ע"א) "דאמר רבי יצחק: סיגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאין בסיגנון אחד". הנבואה היא כגוף ידע גולמי אשר מתפרט ומתפרש על פי כלי ההכרה של הנביא. כיוון שפרצופיהם ודעותיהם של הנביאים שונים זה מזה, כך גם צורת הנבואה משתנה מנביא לנביא. אולם אפשרות זו עתידה להיתקל בקשיים פרשניים רבים, שהרי כפי שראינו לעיל התמונות הנבואיות של אחרית הימים נבדלות זו מזו בהבדלים מובהקים ואף הפוכים לחלוטין. הפערים בין הנבואות אינם רק בבחינת סגנונות שונים למציאות אחת. עם זאת, אפשר להציע אפשרות רכה יותר שלפיה הנבואות השונות מבטאות פרספקטיבות שונות של אותה מציאות. למשל, אפשר לתאר אדם מסוים גם כפרט בודד שעומד מצד עצמו שונה ומובחן משאר משפחתו וסביבתו, ואפשר לתארו כחלק ממארג אנושי רחב הרבה יותר. באופן דומה ניתן יהיה לתאר את היחסים בין עם ישראל לשאר האומות גם מהצד הנבדל והמובחן וגם מהצד השיתופי - ושני הצדדים אמת. אולם יש לבחון עד כמה כל המודלים דלעיל יכולים להלום רבדים שונים של אותה מציאות.

כיוון שני, שדומני שיש בו גם אפשרות פרשנית פשוטה יותר וגם הלימה טובה יותר למציאות הריאלית, הוא זה המחדר את ההבדלים,

בין ישראל לעמים לעתיד לבוא: ארבעה מודלים בנבואות אחרית הימים

מבחינן בין הסגנונות של הנבואות ורואה בהם מפה של תרחישים שונים אפשריים. דומה כי כך הבין הרמב"ם את פני הדברים בהתייחסותו למצב העולם באחרית הימים:

וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים שתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו, ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה, וכן לא יחשב הקצין, אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים, אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו.⁶

הרמב"ם קובע כי אכן יש מחלוקת בתמונת אחרית הימים. קביעה זו מביאה את הרמב"ם להסיק שמוטב לו לאדם לבל יעסוק בענייני אחרית הימים - משום שאין בכך תועלת. אך אפשר להציע מסקנה אחרת. תפיסת ההיסטוריה של התנ"ך היא של "היסטוריה פתוחה". אין תסריט אחיד וברור וקבוע מראש של מהלך ההיסטוריה. התנ"ך איננו קִפֵּץ שנשב ונחכה לראות מה ילד יום ומה תכנן הקב"ה לעולמו, אלא להפך - בורא עולם הפקיד בידינו את הבחירה כיצד ייראה העתיד וכיצד תתמשש הגאולה. לכן השאיר התנ"ך בידינו תמונות שונות של אחרית הימים.

דבר דומה אנחנו מוצאים בדרשת חכמים: "זכו - אחישנה; לא זכו - בעתה" (סנהדרין צח ע"א). התממשותה של אחת משתי האפשרויות - אם הגאולה תתרחש בזמנה או שמא תגיע מהר יותר - תלויה במעשינו ובבחירתנו. אלא שכאן איננו מדברים על איזו זכות שמגיעה רק בעקבות הקפדה כללית בתורה ומצוות אלא על בחירה

6. משנה תורה, הלכות מלכים, פרק יב, הלכה ב.

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

לעצב ממש את המציאות. אין ספק כי הדבר תלוי במידה רבה בכחירתן ומעשיהן של אומות העולם, אולם גם בכוחנו ומעשינו תלויה השאלה אם טיב היחסים בין ישראל לאומות העולם יהיה יחסי הכנעה או הארה, אם התמונה תהא ריכוזית או מבוזרת, היררכית או שיתופית. בין כל האפשרויות הללו עלינו לזכור שני עקרונות יסודיים: האחד - מן ההכרח שאומות העולם יהיו כלולות בתוך תמונת העולם השלמה שלנו; השני - איננו עוסקים במציאות אוטופית שתתחולל לה מעצמה אלא במציאות שתיווצר בשילוב שבין השתדלות האדם והשגחת הבורא.

מקורות

[1] ישעיהו ב, ב-ד

(ב) וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם: (ג) וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וִירֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַרְחֵתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם: (ד) וְשִׁפְטוּ בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְבוּ חֲרָבוֹתָם לְאַתִּים וְחַנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֹרוֹת לֹא יִשְׂאוּ גוֹי אֶל גּוֹי חָרֵב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה.

[2] מיכה ד, א-ה

(א) וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים יְהִיֶה הַר בֵּית ה' נִכּוֹן בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא הוּא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרֹוּ עָלָיו עַמִּים: (ב) וְהָלְכוּ גוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' וְאֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וִירֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַרְחֵתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם: (ג) וְשִׁפְטוּ בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עַצְמִים עַד רְחוֹק וְכִתְבוּ חֲרָבוֹתֵיהֶם לְאַתִּים וְחַנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֹרוֹת לֹא יִשְׂאוּ גוֹי אֶל גּוֹי חָרֵב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה: (ד) וְיִשְׁבּוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ וְאִין מִחְרִיד כִּי פִי ה' צְבָאוֹת דָּבַר: (ה) כִּי כָל הָעַמִּים יִלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וְאֶנְחֵנוּ נִלְךְ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד.

בין ישראל לעמים לעתיד לבוא: ארבעה מודלים בנבואות אחרית הימים

[3] ישעיהו יט, יח-כח

(יח) ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת פנען ונשבעות לה' צבאות עיר ההרס יאמר לאחת: (יט) ביום ההוא יהיה מובח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה לה': (כ) והיה לאות ולעד לה' צבאות בארץ מצרים כי יצעקו אל ה' מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם: (כא) ונודע ה' למצרים וידעו מצרים את ה' ביום ההוא ועבדו וזבח ומנחה ונדרו נדר לה' ושלמו: (כב) ונגף ה' את מצרים נגף ורפוא ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם: (כג) ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את אשור: (כד) ביום ההוא יהיה ישראל שלישייה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ: (כה) אשר ברכו ה' צבאות לאמר ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל.

[4] ישעיהו מב, ה-ז

(ה) פה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: (ו) אני ה' קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנגד לברית עם לאור גוים: (ז) לפקח עינים עורות להוציא ממסגור אסיר מבית כלא ישבי חשך.

[5] ישעיהו נו, ג-ח

(ג) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הכדל יבדילני ה' מעל עמו ואל יאמר הסרס הזן אני עץ יבש: (ד) כי כה אמר ה' לסרסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי: (ה) ונתתי להם בבייתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת: (ו) ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי: (ז) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי בייתי בית תפלה יקרא לכל העמים: (ח) נאם ה' אלהים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו.

ושמו אחד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

[6] ישעיהו סא, ה-ט

(ה) ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אפריכם וכרמיכם: (ו) ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו [...] (ט) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל ראייהם יכירום כי הם זרע ברך ה'.

[7] ישעיהו סו, יח-כג

(יח) ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ויבאו וראו את כבודי: (יט) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: (כ) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכפרות על הר קדשי ירושלם אמר ה' כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה': (כא) וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה': (כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם ה' בן יצמד זרעכם ושמכם: (כג) והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה'.

[8] יחזקאל מד, ו-י

(ו) ואמרת אל מרי אל בית ישראל כה אמר אדני ה' רב לכם מכל תועבותיכם בית ישראל: (ז) בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי אל כל תועבותיכם: (ח) ולא שמרתם משמרת קדשי ותשימון לשמרי משמרת במקדשי לכם: (ט) כה אמר אדני ה' כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל: (י) כי אם הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלויהם ונשאו עונם.

[9] צפניה ג, ח-ט

(ח) לכן חפו לי נאם ה' ליום קומי לעד כי משפטי לאסוף גוים לקבצי

בין ישראל לעמים לעתיד לבוא: ארבעה מודלים בנבואות אחרית הימים

ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ: (ט) כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד.

[10] זכריה ח, כ-כג

(כ) כה אמר ה' צבאות עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רבות: (כא) והלכו ישבי אחת אל אחת לאמר גלכה הלוך לחלות את פני ה' ולבקש את ה' צבאות אלכה גם אני: (כב) ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את ה' צבאות בירושלם ולחלות את פני ה': (כג) כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר גלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם.

[11] זכריה יד, ב-יט

(ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשפו הבתים והנשים תשכבנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר: (ג) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב [...] (ט) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד [...] (יב) וזאת תהיה המגפה אשר יגף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפיהם [...] (טז) והיה כל הנוטר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות ולחג את חג הסוכות: (יז) והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלם להשתחות למלך ה' צבאות ולא עליהם יהיה הגשם: (יח) ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף ה' את הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסוכות: (יט) זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסוכות.

[12] מלאכי א, יא

כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר ה' צבאות.

